10 СУДОВА МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА

DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.65
УДК 343.98

Ірина Леонідівна Ходченко
завідувач сектору мистецтвознавчих досліджень
лабораторії автотехнічних, товарознавчих та спеціальних видів досліджень

E-mail: iryna.khodchenko@kndise.gov.ua

Олена Валентинівна Юдіна
молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
лабораторії організації наукової, методичної діяльності та міжнародного співробітництва

E-mail: nauka@kndise.gov.ua

Віктор Петрович Колонюк
кандидат юридичних наук, доцент,
учений секретар

E-mail: nauka@kndise.gov.ua

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ СТАРОДРУКОВАНИХ ВИДАНЬ КИРИЛИЧНОГО ДРУКУ

У статті викладений матеріал, що стосується дидактичного, культурологічного та бібліографічного дослідження стародрукованих видань

кириличного друку, який може бути використаний в практиці судових експертів-мистецтвознавців.

Ключові слова: *стародруковані видання, кириличний друк, книжкові пам'ятки, судово-мистецтвознавча експертиза.*

Повне та об'єктивне розслідування злочину, або вирішення цивільного позову потребує використання спеціальних знань, які застосовуються в рамках судової мистецтвознавчої експертизи [1], зокрема при дослідженні експертом стародрукованих видань кириличного друку.

Книга – символ традиційної культури, духовна скарбниця людства, його колективна пам'ять. Вона має величезну наукову, історичну, духовну, а також матеріальну цінність. Слов'янські видання дають багато цінних відомостей з історії як самого друкарства, так і пов'язаних з ним паперового виробництва, граверного мистецтва. Майже всі стародруковані книги були ілюстровані гравюрами і прикрашалися орнаментами. Тому вони є носіями найцінніших відомостей з історії образотворчого мистецтва – графіки, живопису, архітектури, надають відомості з історії одягу, побуту та техніки.

Протягом XIX-XX століть вивченням історії слов'янського книгодрукування, мови, книжкової гравюри, займалися видатні вчені: М. А. Максимович, Д. І. Зубрицький, М. І. Петров, С. Т. Голубєв, П. В. Владимиров, В. Н. Перетц, І. Я. Франко, М. С. Возняк, С. И. Маслов, Д. А. Ровинський, В. В. Стасов, А. А. Сидоров, А. І. Соболевський, Є. Ф. Карський, Л. А. Булаховський.

Бібліографією слов'янських книг XV-XVIII століть займались: в Україні – Я. Ф. Головацький та І. С. Свенцицький, в Росії – В. С. Сопиков, І. П. Каратаєв, В. М. Ундольський, А. С. Родоський та ін., у Польщі – К. Естрейхер та ін.

Методологічні підходи видатних вчених щодо атрибуції та культурологічної оцінки стародруків і досі актуальні при дослідженні книжкових видань судовими експертами-мистецтвознавцями.

Збирання та опис слов'янських видань має велике значення як з точки зору культурології, історії, мовознавства, гравірувального мистецтва, так і з точки зору накопичення певної бази для порівняльного дослідження стародавніх книг при судово-мистецтвознавчому дослідженні стародруків.

Київське зібрання древніх кириличних видань було вперше описано в 1924 році в роботі «Слов'янські інкунабули київських бібліотек». В цій роботі було зібрано, систематизовано в хронологічному порядку і описано 38 слов'янських першодрукованих книг XV–XVI ст. (до 1600 р.), що зберігалися тоді в різних київських бібліотеках. Тепер, майже всі вони знайшли своє місце в фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Співробітниками цієї бібліотеки С. О. Петровим, Я. Д. Бирюк і Т. П. Золотарем була складена нова характеристика слов'янських книг кирилівського друку, що охоплює видання XV–XVIII століть.

Ця характеристика представляє собою цінний довідковий каталог слов'янських кириличних видань за чотири століття. Він може бути цікавим філологам, історикам, мистецтвознавцям, астрономам, бібліотечним,

музейним працівникам, а тепер і судовим експертам-мистецтвознавцям [2, с. 5–7].

Важливим чинником процесу пізнання під час проведення мистецтвознавчих експертиз стародруків кириличного друку є використання спеціальних бібліографічних знань.

У цьому напрямку працювала ціла плеяда науковців-бібліографів, науковий доробок яких має неоціненне значення при дослідженні стародрукованої книги.

Насамперед, зупинимося на науковому здобутку Галини Іванівни Ковальчук – фахівця у галузі книгознавства, історії книги, книжкового пам'яткознавства, доктора історичних наук, професора, директора Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, вклад якої у дослідження старовинної книги, зокрема кириличної, значний. Основні публікації Г. І. Ковальчук, які можуть бути використані в роботі експерта-мистецтвознавця: «Всесвітня історія книги: Вип. 1. Історія писемності та рукописної книги» (1995), «Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах» (2004), «Теорія та практика книжкового пам'яткознавства XX століття» (2005), «Історія книги» (2007), «Альдини в бібліотеках України» (2008), «Кириличні стародруки 15-17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського» (2008), «Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки» (2011), «Кириличні співочі рукописи монодійної традиції XII-початку XX ст. з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2011), «Видання Івана Федорова та Петра Мстиславця з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2012), «Архіви, колекції та зібрання державних, громадських та релігійних установ у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2015), «Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (2017).

«Якщо досліджувати видання XV-го століття, зазначає у своїй книзі «Книжкові пам'ятки, рідкісні і цінні книжки у бібліотечних фондах» Г. І. Ковальчук, – значення має їх кількість, тематичний репертуар, друк, облік шрифтів та орнаментики, зшивка зошитів, розташування набору та окремих елементів». Аналогічні прийоми роботи розповсюджуються і на книги – «історичні пам'ятки» інших епох.

Друкарський (типографський) метод дослідження, коли книга вивчається як пам'ятка матеріальної культури, твір поліграфічного мистецтва, дозволяє виявити цінність і здійснити ідентифікацію видання на підставі зовнішніх і внутрішніх елементів оформлення: оправи чи обкладинки, шрифту, розміщення тексту, орнаменту, ілюстрацій і т. і. – є суто книгознавчим.

Крім нього прийнятий також аналітико-тематичний та типологічний методи вивчення книжкової продукції (до уваги беруться тематичний склад та види видань).

Ці методи застосовуються при дослідженні цілих книжкових комплексів – у рамках однієї чи групи видавництв, різних галузей знання за той чи інший період історії. Їх можна застосовувати при дослідженні книги з точки зору аспектів її побутування.

Історико-книгознавчий підхід до дослідження книги будь-якої епохи передбачає висвітлення її значення через призму тієї ролі, яку вона грала в свій час. Тільки за допомогою цих підходів можуть бути накопичені типові ознаки для певних категорій книги [3, с. 236–237]. Досліджуючи ту чи іншу книгу – старовинну, цінну, рідкісну, книгознавець-експерт бачить, що вона має свої особливості. Проте, як наголошував А. С. Мильников, з цього не завжди роблять потрібні висновки. Необхідно попримірникове вивчення рідкісних книжок. Слід зазначити, що багато стародруків мають варіанти з суттєвими розбіжностями в наборі та ілюстративному оформленні, крім того необхідно звертати увагу на власницькі записи, помітки, вкладки. Все це буде відрізняти один примірник від іншого.

Як свідчить Н. Бондар в своїй статті «Першодруки національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського», серед видань, що визначаються цінними є більш і менш цінні. Умовно кажучи, всі стародруки є рідкісними та цінними, проте, серед них є такі, що становлять особливу цінність. Тобто видання XV-го століття – рідкісні, але особо цінні серед рідкісних – стародруки, друковані на пергаменті; крім того, можна вважати рідкісними і перші видання нот (1482 р.), відомий примірник яких зберігається у Ватикані. Велику цінність представляють друки Ш. Фіоля та Макарія.

Так само і серед видань XVIII-го століття, особливо цінними на думку Г. І. Ковальчук, є не всі стародруки, а наприклад, видання найкращих друкарських фірм Англії, Іспанії, Італії, які були визнані історією.

На сьогодні ознаками цінності книги вважається її унікальність, пріоритетність, меморіальність та колекційність [4, С. 4].

Унікальність – вирізняє книгу, як єдину у своєму роді, яка зберігається в одному примірнику, має індивідуальні особливості історичного значення, а саме: автографи, додатки, записи власників та малюнки.

Пріоритетність – це те, що характеризує книгу, як першу за часом видання, яка має принципове значення для історії, культури, суспільно-політичного розвитку. Пріоритетність також стосується перших зразків різних технік друку та оформлення книги.

Меморіальність – співвідносить книгу з життям та працею видатних особистостей, роботою наукових та творчих колективів, а також з важливими історичними подіями та містами.

Поняття колекційності – характеризує книгу як частину колекції, яка в свою чергу, має властивості історико-культурного об’єкта.

Необхідно усвідомлювати, за якими принципами ті, чи інші книги можуть бути віднесені до «пам’яток історії та культури», тобто «книжкових пам’яток». На думку Г. І. Ковальчук всі рукописні книги завжди унікальні та неповторні. Друковані видання, в принципі, повинні бути однакові в усіх примірниках тиражу. Отже, пам’яткою історії та культури може бути:

1) всі примірники тиражу, що збереглися, якщо само видання визнано пам’яткою друку;

2) особливий примірник видання, що саме не є пам’яткою;

3) примірники друкованої продукції, що входять до історично складеного комплексу і оцінюються як пам’ятки лише в складі цього комплексу.

У книзі органічно поєднуються твір автора і майстерність видавця, ця єдність інколи набуває особливих рис і має історико-культурне значення, а книга стає цінною, або «книжковою пам'яткою» [3, С. 248].

Одиночними книжковими пам'ятками є рукописні книги, стародруки та окремі примірники друкованих видань.

Отже, підсумовуючи – визначальними критеріями рідкісності і цінності книги є: а) хронологічний: спирається на час (давність) та спосіб виготовлення (рукописний чи ручного способу друкування), він є абсолютним для всіх рукописних книг і стародруків; б) національний і українознавчий – видання випущені в Україні, українськими друкарями, видатними авторами-українцями, українською мовою; в) шедеври поліграфії та книжкового мистецтва.

Окремо треба розглянути термін «антикварна книга». Це поняття було розповсюджене в Росії ще на початку XVIII-го століття, під час реформаторської діяльності Петра І. Цим терміном визначається особливий вид книжкового товару в процесі повторного (багаторазового) товарного обігу, що вирізняється своїм віком і особливими рисами. При цьому вік антикварної книги, її верхня межа постійно змінюється [5].

У своїй роботі «Антикварная книга» О. Л. Тараканова пише, що вперше конкретизувати поняття «антикварної книги», вказавши його хронологічні рамки в якості верхньої межі пропонувалися 1825, 1850 роки, початок XX століття, 1917, 1926 роки і т. д.

Офіційно ці досліди були завершені в «Інструкції про покупку і продаж букіністичних видань в спеціалізованих букіністичних магазинах (відділах)», випущеної в 1977 році, де в якості межі антикварної книги, яка відділяє її від всіх інших видань, що надходять в повторне товарне звернення, остаточно встановлювався 1850 рік [6].

Антикварна книга, в силу віддаленості часу свого видання від справжнього і тривалого обертання в суспільстві, об'єктивно відрізняється від інших видань, що потрапляють в повторне товарне звернення, як своїми сутнісними (тобто закладеними в момент видання книги) властивостями, так і згодом придбаними (власницькими і книготорговельними), виступаючими на букіністичному ринку в якості товарних.

На думку Г. І. Ковальчук, термін «антикварна книга» не можна ототожнювати з термінами «рідкісна книга», яка може бути антикварною, але не обов'язково, «цінна книга», «букіністична книга» (книга, що потрапила повторно до товарного обігу). Таким чином, антикварна книга є одним із різновидів букіністичної, але не кожна букіністична книга є антикварною. Стародруки (умовна назва книг та інших творів друку, випущених у тій чи іншій країні протягом деякого періоду після виникнення в ній друкарства. Хронологічні межі застосування терміну в різних країнах не співпадають. Найчастіше – друковані книжки з XV-го ст. по 1830 р., інкунабули (книги раннього періоду книгодрукування, починаючи з 40-х рр. XV-го ст. до 1 січня 1501 р.) та палеотипи (від грец. palaiós – давній і týpos – відбиток) – друковані видання першої половини XVI-го ст., до 1550 р.включно – за хронологічною відзнакою органічно входять у поняття «антикварна книга». Поняття «антикварна книга» не є усталеним назавжди.

Сьогодні в ряді зарубіжних країн доводять верхню межу визначення антикварної книги до початку XX-го століття. У вітчизняній практиці спостерігається тенденція віднесення до категорії антикварних книг взагалі всіх російських та українських видань до 1945 року.

Усе це обумовлене великими втратами книжкових видань за роки революцій, війн та політичних перебудов.

Характерні риси та особливості стародруків, інкунабул, палеотипів детально викладені в посібнику Г. І. Ковальчук «Рукописні книги та стародруки» [7].

Окремо треба зупинитися на працях А. С. Зернової – історика, книгознавця та бібліографа. Серед книгознавців вона займає унікальне місце як найбільший знавець стародрукованої кириличної книги, яка все життя займалася старовинною книгою. Вона вивчала шрифти, гравюри, орнаменти. Зернова ніколи не розглядала книгу у відриві від тих історичних умов, в яких вона була надрукована. Знання історії, загальна ерудиція допомагали їй зв'язати книгу та її зміст з історичними особами і фактами, вона вміла вставити конкретну книгу в рамки епохи. Вироблений нею метод порівняння примірників одного видання, ретельне вивчення типографського матеріалу окремих друкарів, все те, що тепер ми називаємо книгознавчим методом дослідження, дали можливість А. С. Зерновій визначати місце і час публікації окремих видань.

Вагома робота А. С. Зернової (захищена нею в якості кандидатської дисертації в 1944 році) «Начало книгопечатания в Москве и на Украине». У цьому дослідженні, на основі вивчення палеографічних ознак і типографського матеріалу видань анонімної друкарні та друкарні Івана Федорова, був зроблений ряд нових висновків:

1) про роботу анонімної друкарні в Москві до Івана Федорова;

2) про те, що друкарня Івана Федорова в Москві не була розгромлена, так як всі гравірувальні дошки після Москви виявилися в Україні;

3) про те, що видання Острозької Біблії було одне, а не два;

4) що так звані «Віленські листи» були надруковані не Іваном Федоровим;

5) що дошки Івана Федорова більше двохсот років вживалися в друкарні Львова.

Все це тепер добре відомо фахівцям. Пізніше Зернова зазначила, де були надруковані «Віленські листи», тобто додані до незакінчених екземплярів Острозької Біблії; дошки Івана Федорова знайшлися в виданнях XIX ст. і т. д.

Велика вступна стаття А. С. Зернової до альбому «Орнаментика» дає зв'язану картину історії друкарства в Москві в XVI-XVII ст. Продовженням цієї роботи стала робота «Орнаментика книг московской печати XVI-XVII веков (з 1677 по 1750 гг.)», підготовлена Зерновою в останні роки життя і видана в 1963 році. Обидві роботи, в яких відтворено орнамент московських видань, служать точним визначником книг при відсутності в них вихідних даних. Створені А. С. Зерновою каталоги завдяки чіткій листовій формулі, введеної нею в опис, дають можливість визначення дефектних видань.

У 1960 році А. С. Зернова опублікувала «Методику описания старопечатных книг кирилловской печати», перевидану згодом в 1973 році. Методика, в популярному вигляді надала чіткі рекомендації щодо організації фонду книг кирилівського друку, прийомів їх наукового опису з прикладами визначення дефектних і неповних примірників.

Статті А. С. Зернової були глибокими книгознавчими дослідженнями. Автор простежила долю друкарів, встановила невідомі історичні факти, визначила недатовані або невірно датовані стародруковані книги.

Протягом життя Антоніни Сергіївни вийшли друком вагомі бібліографічні видання, зокрема: «Начало книгопечатания в Москве и на Украине: сб. работ по книговеденню», «Орнаментика книг московской печати кирилловского шрифта XVII–XVIII веков (з 1677 по 1750гг.): атлас к 400-летию русского книгопечатания» (1963), «Орнаментика книг московской печати XVI – XVII вв.» та багато інших.

Остання стаття Зернової – «Белорусский печатник Спиридон Соболь» – опублікована у 1965 році з її ім'ям, в траурній рамці. Використовуючи свій принцип визначення видань по типографського матеріалу і стану дошок орнаменту, Зернова встановила послідовність друкування видань і справжнє місце їх виходу. Їй вдалося з'ясувати ряд епізодів з життя Соболя, простежити його зв'язки з Москвою, що згодом підтвердилося документами, опублікованими в збірнику «Русско-белорусские связи» (Мінськ, 1963).

Крім дослідження білоруського книгодрукування, залишилися в рукописі і інші роботи А. С. Зернової, як, наприклад, «Книги украинской печати в собрании отдела редких книг», «Надписи на книгах московской печати XVI–XVII вв.».

Остання праця Антоніни Сергіївни щодо дослідження старообрядницьких книг залишилась назавжди незакінченою.

Не можна не зупинитися на працях Є. Л. Немировського – нашого співвітчизника, уродженця м. Кропивницький, вченого-книгознавця, доктора історичних наук, професора, який все життя присвятив дослідженням у галузі історії книги та книгодрукування, зокрема виданням кирилівського (церковнослов'янського) друку, вивчав діяльність Івана Федорова та Франциска Скорини.

Особливий інтерес мають наступні роботи цього автора: «Начало книгопечатания на Украине: Иван Фёдоров», «Почеци штампарства у Црној Гори (1492–1496)», «Иван Федоров. Начало книгопечатания на Руси», монография в 3-х книгах «История славянского кирилловского книгопечатания XV-начала XVII веков».

Необхідно зазначити, що серед праць Євгена Львовича для судових експертів-мистецтвознавців буде корисним видання: «Славянские издания кирилловского (церковнославянского) шрифта: 1491–2000. Инвентарь сохранившихся экземпляров и указатель литературы». Зведений каталог розрахований орієнтовно на 8 томів, в яких будуть описані видання, закінчуючи 2000 роком. У кожному томі передбачається покажчик імен, покажчик книгосховищ, в яких зберігаються екземпляри видань.

На сьогоднішній день вийшли друком два перших томи у трьох книгах. Ця праця ще не закінчена.

Значний інтерес мають праці російського історика, археографа, дослідника рукописної та стародрукованої слов'янської книги, старообрядництва та православної церкви, доктора історичних наук, професора І. В. Поздєєвої. Серед її численних праць необхідно відмітити наступні: «Описание кириллических рукописных книг XV–XVII вв.», «Методика изложения информации, полученной при изучении памятника: методические рекомендации» (2006), «Описание экземпляров старопечатных изданий кириллического шрифта: методические рекомендации» (2006).

Для експертів-мистецтвознавців також можуть бути корисними та цікавими публікації Н. В. Заболотної, кандидата філологічних наук, старшого наукового співробітника відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства, науковими інтересами якої є: історія книги (дослідження кириличних стародруків), історія української мови (історико-лінгвістичний аспект дослідження марґіналій), славістика.

Серед публікацій Н. В. Заболотної, можуть мати інтерес для експертів публікації з дослідження маргіналій. Марґіналії (покрайні записи) кириличних стародруків є додатковими джерелами до вивчення історії друкарень XVIII-го ст. Марґіналії можуть містити відомості про купівлю книжок безпосередньо в друкарні, ціни на такі книжки, навіть інформацію про осіб, чия діяльність була пов'язана з друкарнею.

Відмітимо наступні: «Марґіналії у почаївських кириличних стародруках (на матеріалах фондів відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)» (2007), «Побутування почаївських кириличних стародруків на Волині XVIII – початку XIX ст. за покрайніми записами (на матеріалах фондів Відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського)» (2010), «Покрайні записи – свідчення про шляхи придбання почаївських кириличних стародруків» (2010), «Діяльність церковних братств в Україні середини XVIII – І половини XIX ст. за матеріалами покрайніх записів на кириличних стародруках» (2011), «Марґіналії та видавничі оправи стародруків – додаткові джерела до вивчення історії діяльності друкарень» (2011), «Почаївські кириличні стародруки як джерело з історії редакційно-видавничої та друкарської діяльності» (2011), «Тексти та покрайні записи XVIII – початку XIX ст. з кириличних видань Почаївської друкарні як свідчення про рекламу і способи поширення цих книг у зазначений період» (2014), «Почаївські кириличні стародруки у конволютах з виданнями інших друкарень» (2015), «До питання про співробітництво друкарень Києво-Печерської лаври та Почаївського Успенського монастиря наприкінці XVIII – на початку XIX ст.» (2016), «Побутування почаївських кириличних видань у Києві (на матеріалах маргінальних записів)» (2016), «Особливості атрибуції окремих кириличних видань без титульних аркушів» (2017), «Специфіка наукового опису аркушевих видань почаївського друку» (2017), «Образ власниці й дарувальниці кириличної книжки в Україні XVIII ст. за даними покрайніх записів» (2017), «Кириличні видання Святого Письма у друкарнях Почаївського та Унівського монастирів» (2017).

У другій половині XVIII-го століття греко-католицька друкарня Почаївського Успенського монастиря активно співпрацювала зі

старообрядцями, результатом чого стала поява ряду видань. У рамках аналізу примірників цих видань розглянуто їхнє походження з давніх книгозбірень, перебування в конволютах, у т. ч. видавничих, значну увагу приділено оправам цих книг, процитовано та проаналізовано маргіналії як свідчення з історії побутування примірників.

Значний внесок у дослідження кириличних видань, зокрема паперу та філіграней був зроблений завідувачем відділу стародруків та рідкісних видань Інституту книгознавства, кандидатом історичних наук Н. П. Бондар.

Серед публікацій автора, на наш погляд, слід виділити наступні: «Кириличні стародруки 15–17 ст. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: каталог» (2008), «Видання Апостола в українських та білоруських землях упродовж XVI–XVIII ст. та їх примірники у зібранні НБУВ» (2000), «Острожская Библия с «виленскими листами» из собрания НБУВ» (2004), «До історії побутування книжкових ілюстрацій у якості самостійних естампних гравюр наприкінці XVI–XVII ст.» (2005), «Ілюстровані примірники Острозької Біблії 1581 р.із зібрання НБУВ як джерело дослідження перших естампних східнослов'янських гравюр» (2006).

«Первопечатные эстампные гравюры П. Мстиславца и П. Берынды в экземплярах Острожской Библии 1581 г. из собрания Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского» (2007), «Діяльність друкарні Києво-Печерської лаври за часів архімандритства Інокентія Гізеля (1656–1683)» (2006), «Філіграні видань Івана Федорова і Петра Мстиславця як джерело історико-книгознавчих досліджень» (2010), «Філігранологічний аналіз примірників Острозької Біблії 1581 р. як джерело історико-книгознавчих досліджень» (2010), книгознавчих досліджень» (2010), «Філігранологічний аналіз східнослов'янських стародруків як джерело книгознавчих досліджень» (2010), «Универсальная атрибутивная методика» А. А. Гусевой и ее «Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга…» (2012), «Филиграни московского Апостола (1564), как источник сведений об истории печатания издания» (2012), «К вопросу об использовании в старопечатных книгах второй половины XVI века бумаги без сюжетных филиграней» (2013), «Папір кириличних видань друкарні Києво-Печерської лаври першої половини XVII ст.» (2016), «Исследование водяных знаков бумаги изданий Ивана Федорова и Петра Мстиславца: итоги и перспективы» (2016).

Як свідчить Н. Бондар, дослідження філіграней у виданнях різних форматів, складність ідентифікації їх у малих форматах книжкових видань і внаслідок цього точного встановлення малих форматів. Філіграні надають відомості про історію закупівлі паперу, іноді – про послідовність друкування частин книги, про варіанти, вставні, не автентичні аркуші книги. Ідентифікація філіграней форзацних аркушів свідчить про час та місце створення оправи або її поновлення.

Філіграні паперу різних періодів мали свої особливості, серед яких, зазначення дати. Практика вказування дати випуску паперу набула у другій половині XVIII ст. – на початку XIX ст. У філіграні може бути вказано назву маєтку, де вироблявся папір, прізвище та регалії власника папірні або папірника.

При роботі з стародрукованою книгою кириличного друку можливо використовувати зведені каталоги кириличних стародруків та альбоми орнаментики. Наводимо деякі з них: Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. «Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні (1574–1800)» (1981), Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. «Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні (1701–1764)» (1984), Запаско Я. П., Ісаєвич Я. Д. «Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні (1765–1800)» (1984), Гусева А. А. «Издания кирилловского шрифта второй половины XVI века: сводный каталог в 2-х книгах» (2003), Гусева А. А. «Свод русских книг кирилловской печати XVIII века типографий Москвы и Санкт-Петербурга и универсальная методика их идентификации» (2010), Зернова А. С. «Книги кирилловской печати, изданные в Москве в XVI–XVII веках: сводный каталог» (1958), Зернова А. С. , Каменева Т. Н. «Сводный каталог русской книги кирилловской печати XVIII века» (1968), Зернова А. С. «Орнаментика книг московской печати XVI–XVII веков: альбом орнаментики книг московской печати XVI–XVII веков» (1952), «Указатель орнаментики к альбому орнаментики книг московской печати XVI–XVII веков» (1952), Зернова А. С. «Орнаментика книг московской печати кирилловского шрифта XVII–XVIII веков (1677–1750): атлас» (1963), «Орнаментика книг московской печати кирилловского шрифта XVII–XVIII веков (1677–1750): указатель» (1963), «Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв.: каталог изданий, хранящихся в ГБЛ» Вып. 1. XVI – I половина XVII вв. (1976), «Украинские книги кирилловской печати XVI–XVII вв.: каталог изданий, хранящихся в ГБЛ», Вып. 2., Т. 1. Киевские издания 2-й пол. XVII в. (1981), «Украинские книги кирилловской печати XVI–XVIII вв.: каталог изданий, хранящихся в ГБЛ», Вып. 2., Ч. 2. Львовские, Новгород-северские, Черниговские, Уневские издания 2-й пол. XVII в. (1990).

Отже, підсумовуючи викладене, слід зазначити, що для повноти, всебічності та об'єктивності експертних досліджень при проведенні судово-мистецтвознавчої експертизи стародрукованих видань кириличного друку, вагоме значення має використання напрацьованого декількома поколіннями провідних науковців дидактичного, культурологічного та бібліографічного вищенаведеного матеріалу.

Перелік посилань

1. *Експертизи* у судовій практиці. Київ, 2011. 381 с.

2. *Славянские книги* кирилловской печати XV-XVIII. Москва, С. 5–7.

3. *Ковальчук Г. І.* Книжкові пам'ятки, рідкісні і цінні книжки у бібліотечних фондах. Київ, 2004. С. 236–237, 248.

4. *Книговедческое аннотирование* и систематизація: метод. рек. Москва, 1997. С. 4.

References

1. *Examinations* in judicial practice (2011). Kyiv. 381p. (In Ukrainian).

2. *Slavic books* of the Cyril press XV-XVIII. Moscow. P. 5–7. (In Russian).

3. *Kovalchuk, H. I.* (2004). Book monuments, rare and valuable books in libraries' collections. Kyiv. P. 236-237, 248. (In Ukrainian).

4. *Bibliographic annotation* and systematization: methodology recommendations. Moscow. 1997. P. 4. (In Russian).

5. *Тараканова О. Л.* Антикварная книга. URL: https://www.twirpx.com/file/240152/

6. *Інструкція* про покупку і продаж букіністичних видань в спеціалізованих букіністичних магазинах (відділах). Київ, 1977.

7. *Ковальчук Г. І.* Рукописні книги та стародруки. Київ, 2011. 100 С.

5. *Tarakanova, O. L.* Antique book. Retrieved from https://www.twirpx.com/file/240152/ (In Russian).

6. *Instructions* for buying and selling second-hand books in specialized second-hand stores (departments). Kyiv. 1977. (In Ukrainian).

7. *Kovalchuk*, *H. I.* (2011). Handwritten books and old printed books. Kyiv. 100 p. (In Ukrainian).

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ИСТОЧНИКОВ ПРИ ПРОВЕДЕНИЕ СУДЕБНО-ИСКУССТВОВЕДЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ СТАРОПЕЧАТНЫХ ИЗДАНИЙ КИРИЛЛИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

И. Л. Ходченко
Е. В. Юдина
В. П. Колонюк

Полное и объективное расследование преступления, или решения гражданского иска требует использования специальных знаний, которые применяются в рамках судебной искусствоведческой экспертизы, в частности при исследовании экспертом старопечатных изданий кириллической печати. Методологические подходы выдающихся ученых, касающиеся атрибуции и культурологической оценки старопечатных изданий до сих пор актуальны при исследовании их судебными экспертами-искусствоведами.

Собирание и описание славянских изданий имеет большое значение как с точки зрения культурологии, истории, языкознания, гравировального искусства, так и с точки зрения накопления определенной базы для сравнительного исследования древних книг при судебно-искусствоведческом исследовании старинной печатной продукции.

Итак, для полноты, всесторонности и объективности экспертных исследований при проведении судебно-искусствоведческой экспертизы старопечатных изданий кириллической печати, большое значение имеет использование наработанного несколькими поколениями ведущих ученых дидактического, культурологического и библиографического материала.

THE USE OF INFORMATION SOURCES AT CARRYING OUT A FORENSIC EXAMINATION OF THE OLD PRINTED EDITIONS OF THE CYRILLIC ALPHABET

I. Khodchenko
E. Yudina
V. Koloniuk

In forensic science is used a full and objective investigation of a crime or the settlement of a civil claim that requires the use of specialized knowledge, in particular, when examining an expert in the printed editions of Cyrillic. The methodological approaches of eminent scholars on the attribution and cultural

evaluation of old printed books are still relevant in the study of book publications by forensic experts dealing with art.

The compilation and description of Slavic editions is of great importance both in terms of cultural studies, history, linguistics, engraving, and in terms of the accumulation of some basis for the comparative study of ancient books in forensic studies of ancient printed matter.

Therefore, for completeness, comprehensiveness and objectivity of expert research in forensic and expert examination of ancient printed editions of Cyrillic printing, the use of the didactic, cultural and bibliographic material of several generations of leading scientists is of great importance.

DOI: https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.66
УДК 343.98

Інна Юріївна Поліщук
доктор філософії в галузі права (PhD in Law)
начальник відділу економічних досліджень

ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1104-6624
E-mail: assolinn@ukr.net

ВСП ДП «Інформаційні судові системи»
«Центр судової експертизи та експертних досліджень»
Державної судової адміністрації України

Віктор Петрович Колонюк
кандидат юридичних наук, доцент,
учений секретар

E-mail: nauka@kndise.gov.ua

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПІДРОБКИ ТВОРУ МИСТЕЦТВА

На основі дослідження було розкрито поняття підробки твору мистецтва та його основні ознаки, сформовано авторське визначення підробки твору мистецтва, якою є матеріальний об'єкт, в якому втілено твір, автор (виробник) та/або час і місце створення (виготовлення) якого, не відповідає дійсності, але видавалось за таке, при цьому це спростовано доказами, які не викликають сумнів – проведено комплексну мистецтвознавчо-техніко-технологічну експертизу та дослідження автентичності провенансу (історії володіння).

Ключові слова: *твір мистецтва, атрибуція, оригінал, гравюра, копія, репліка, повторення, варіант, похідний твір, апропріація, підробка.*